

Когнітивні моделі okazіональних епітетів у прозі Дж. Фаулза

Проблема адекватного розуміння художньої літератури є однією з нагальних проблем філологічної науки. Розуміння художнього твору означає встановлення зв'язку між формами, які обирає автор, та ідеєю твору, а отже, правильне розуміння та інтерпретування авторської лексики.

Актуальність даного дослідження визначається зростаючим інтересом сучасної лінгвістики до аналізу актів мовної номінації, які відображають гносеологічну активність свідомості людини, креативне начало діяльності в усіх сферах життя і в мові зокрема. Аналіз сучасних досліджень показав, що актуальним видається розгляд когнітивних особливостей утворення okazіональної лексики, які визначають її статус у сучасній англійській мові і дозволяють уточнити передумови і причини появи okazіоналізмів в художній мові (див. праці Ковальчук Л.П. [2], Четіної М.М. [4], Онопрієнко Т.М. [3], Баталова О.Г. [1], та ін.).

Дана стаття присвячена когнітивному аналізу okazіональних епітетів у прозі англійського письменника-романіста Джона Фаулза з метою виявлення специфіки okazіонального мовомислення автора як одного із способів креативного використання мови для досягнення певного стилістичного та комунікативного ефекту при реалізації авторського задуму.

Ми поділяємо думку Четіної М.М., яка okazіоналізмом вважає унікальну експресивну лексичну одиницю, яка є відсутньою в мовній традиції, побудованою за нормативними або унікальними словотворчими моделями, та навмисно створюваною автором для функціонування в умовах конкретного контексту і представляє собою мовну репрезентацію гібридного ментального утворення, випадок okazіональної категоризації, або перекатегоризації [4: 19].

В якості основи для побудови моделі структурування значення okazіоналізму розглянемо теорію концептуальної інтеграції Ж. Фоконьє і М. Тернера. Відповідно до теорії ментальних просторів (mental spaces) Ж. Фоконьє, когнітивні операції, що відбуваються в людському мозку і поєднують мову і мислення, здатні створювати різного роду значення: від найпростіших понять до складних теорій. Однак прості поняття насправді не

такі прості, як здаються. Ми не усвідомлюємо всю складність операцій які відбуваються в головному мозку, коли говоримо, думаємо або слухаємо. Діти, які вчаться говорити, осягають не мовну структуру, а всю систему того, що Ж. Фоконьє називає «mappings, blends and framing, along with their concomitant language manifestations» [5: 189].

В основі утворення okazіоналізмів лежить теорія концептуальної інтеграції. Під концептуальною інтеграцією вчені розуміють базову когнітивну операцію, яка здійснюється за певною схемою на різних рівнях абстракції і має чітку структуру, яка включає в себе вихідні простори (input spaces), загальні простори (generic spaces) і змішаний простір (blended spaces) або бленд (blend). Всі три перераховані компоненти являють собою ментальний простір [4: 9].

У зв'язку з цим всі чотири способи okazіонального словотворення (словоскладання, деривація, конверсія, компресія) кваліфікуються як когнітивний процес, в основі якого лежить механізм інтегрування як мінімум двох ментальних просторів. Загальну схему процесу концептуальної інтеграції при породженні значення okazіоналізмів можна продемонструвати наступним чином:

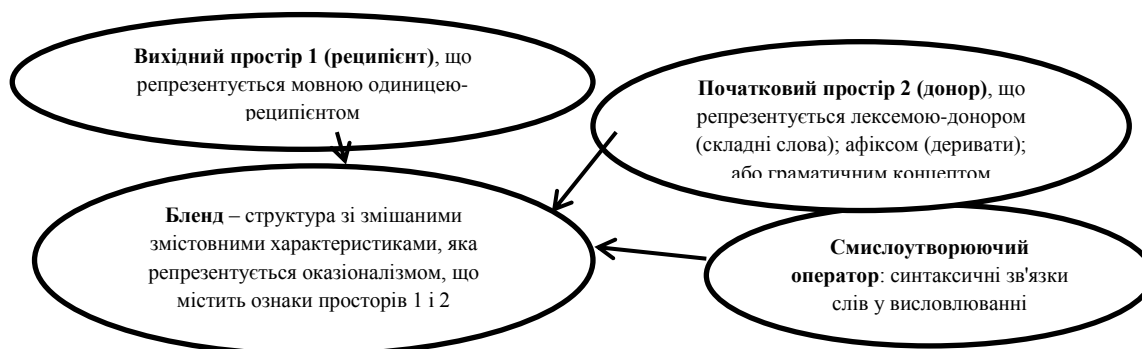

Рис. 1. Когнітивна модель okazіональної лексики

Обов'язковими складовими когнітивно-семантичного механізму утворення смислу okazіоналізмів є:

1) Вихідний простір 1 (реципієнт), що репрезентується мовною одиницею-реципієнтом, це може бути лексема при словоскладанні, конверсії, деривації, а також синтаксична одиниця від словосполучення до речення при компресії. Мовна одиниця-реципієнт повністю експлікує початковий простір.

2) Вихідний простір 2 (донор), що репрезентується лексемою при словоскладанні, афіксом при деривації. При конверсії та компресії даний

простір репрезентовано граматичним концептом, який не отримує експлікації або експлікований частково.

3) Бленд – результат інтеграції вихідних просторів, що має гібридну структуру, яка об'єднує ознаки різних категоріальних начал – просторів 1 і 2. Бленд репрезентований okazіональною лексемою.

4) Смыслоутворюючий оператор – це актуалізаційний елемент, або якийсь чинник, що лежить в межах лексико-граматичної структури речення, що впливає на вибір і активацію просторів-донорів. Аналіз okazіоналізмів показує, що для них основним смыслоутворюючим оператором є синтаксичні зв'язки між компонентами висловлювання. Зв'язок okazіонального слова з тим чи іншим компонентом визначає його функції, а, отже, його змістовні і формальні характеристики. Іншими словами, від того, яку синтаксичну позицію у висловленні займає okazіональне слово, залежить як його семантика, так і форма (модель) [2: 5].

У процесі інтеграції ментальних просторів та утворенні гібридного простору бленда відбувається okazіональна категоризація концепту, в ході якої в результаті об'єднання вихідних просторів 1 і 2 формується новий набір змістовних ознак у структурі бленда і встановлюються нові зв'язки між об'єктами.

Джерелом семантизації слова в реченні стає його синтаксична позиція. Іншими словами, синтаксична сполучуваність з будь-яким словом у реченні свідчить про приналежність мовної одиниці до тієї чи іншої частини мови. Синтаксичні зв'язки слів у реченні є смыслоутворюючим оператором при утворенні та інтерпретації okazіональних лексем: синтаксична функція, яку виконуватиме okazіоналізм в даному контексті, активує певні ментальні простори, що беруть участь в процесі концептуальної інтеграції.

На процес смыслоутворення впливає також прагматичний фактор: механізм інтеграції запускається і керується комунікативно-прагматичним задумом, мотивом, мовною інтенцією мовця [4: 10-11].

Розглянемо когнітивні моделі okazіональних епітетів на прикладі епітета *earlier-rising*, керуючись даною теорією. Згідно з Т.М. Онопрієнко, під okazіональним епітетом розуміємо гібридне утворення, яке виникає в результаті перетину поля епітетів з полями інших тропів – метафори, метонімії, оксиморона, тощо [3: 19].

Charles, in that **earlier-rising age**, was not quite so fortunate; but the people who were about had that pleasant lack of social pretension, that primeval classlessness of dawn population: simple people setting about their day's work [6: 102].

Оказіональний композит **earlier-rising**, утворений за моделлю A+Part I, виконує функцію препозитивного означення. Його можна перекласти як «той, хто встає раніше». На ментальному рівні даному okazіоналізму відповідає бленд, в якому схрещені ознаки двох ментальних просторів: простору реципієнта, вираженого дієсловом **to rise**, і простору донора, вираженого прикметником **early**. При інтеграції просторів і запозичення ознак відбувається перекатегоризація початкового простору. Смыслоутворюючим оператором, що впливає на форму okazіоналізму і остаточне формування значення в контексті, є атрибутивний зв'язок з означуваним словом **age**, яке активує ознаки, властиві означенням. У результаті утворюється складне слово у стилістичній функції епітета за однією з продуктивних словотворчих моделей A+ Part I:

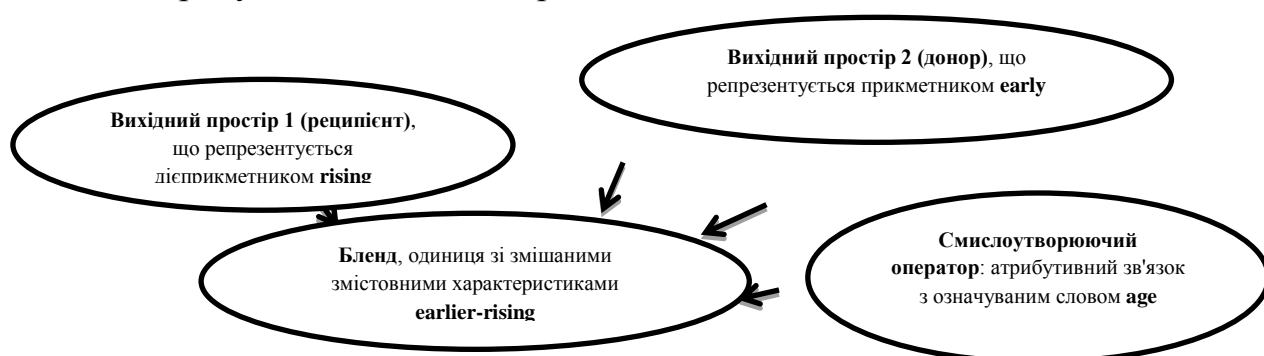

Рис. 2. Когнітивна модель для *earlier-rising*

Аналіз інтегративних процесів смыслоутворення okazіональних епітетів у прозі Дж. Фаулза дозволяє виокремити смыслоутворюючі оператори, які дозволяють обрати словотвірну модель okazіонального епітета та сформувати його значення в контексті.[4: 14]

Особливістю okazіональних епітетів у прозі Дж. Фаулза є їх прагматична спрямованість. Okazіональні епітети навмисно створюються автором для реалізації прагматичної інтенції автора. Розглянемо приклад вживання okazіонального епітета **earlier-rising** у наведеному раніше контексті. За семантикою складний епітет **earlier-rising** належить до класу метонімічних епітетів, які виникають як результат перетинання поля епітета з полем метонімії, де має місце «накладання» прямого значення слова на його переносне значення, а означаюче (**earlier-rising**) і означуване (**age**)

зіставляються на основі суміжності. У наведеному вище контексті, використовуючи okazіональний складний епітет **earlier-rising**, письменник переплітає дві історичні епохи, прагне проаналізувати хворобу нинішнього покоління, провести паралелі між зламом свідомості вікторіанської епохи і кризовими явищами другої половини ХХ століття. Він торкається питання про визначальні чинники життя людини, про те, що впливає на її свідомість. Ці питання пов'язуються насамперед з образом головного чоловічого персонажу Чарльза Смітсона. Хоча Чарльз народився в сім'ї, тісно пов'язаний з дворянством, Смітсон не володіє титулом, але має значні доходи і гарну освіту. Чарльз намагається стати просвітленою і далекоглядною індивідуальністю, але оповідач часто підкреслює, через коментарі до думок Смітсона, що його особистість міцно вкоренилася в традиційній соціальній системі (in that **earlier-rising age**), що приводить Смітсона до екзистенційної кризи.

Таким чином, використовуючи теорію концептуальної інтеграції Ж. Фоконьє та М. Тернера [5], можна побудувати когнітивні моделі для основних способів okazіонального словотворення (словоскладання, деривації, конверсії та компресії). Прагматичне навантаження аксіологічних лексичних одиниць у стилістичній функції okazіонального епітета відбувається паралельно механізму інтеграції та утворення бленду і є результатом okazіональної категоризації концепту-реципієнта під впливом ознак концепту-донора. Основним смислоутворюючим оператором є атрибутивні зв'язки між компонентами епітетної конфігурації – означуванням і означальним.

Результати проведеного когнітивно-прагматичного аналізу створюють основу для подальших досліджень випадків використання okazіональних епітетів, які відображають креативні можливості мовомислення та реалізують його прагматичний задум.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Баталов О.Г. Когнитивно-функциональный аспект окказионального словообразования в художественном тексте.: Автореф. дис. канд. филол. наук. – Н. Новгород, 2004. – 22 с.
2. Ковальчук Л.П. Теория концептуальной интеграции Ж. Фоконьє и М. Тернера / Л. П. Ковальчук. – Тамбов: Изд-во Грамота, 2011. – 90 с.
3. Онопрієнко Т.М. Епітет у системі тропів сучасної англійської мови.: Автореф. дис. канд.. филол. наук. – Харків, 2002. – 21 с.

4. Четина М.М. Когнитивно-прагматические основания окказионализмов в современном английском языке (на материале произведений Дж. Фаулза).: Автореф. дис. канд. филол. наук. – СПб., 2011. – 21 с.

5. Fauconnier G. Mappings in thought and language. – Cambridge University Press, 1997. – 214 p. Режим доступа: <http://psychstudent.persiangu.com/books/Language/Mappings%20in%20Thought%20and%20Language.pdf/download>

[Fowles J. French lieutenant's woman](#) . 1970. – 200 p. Режим доступа: http://gigy.weebly.com/uploads/5/9/4/4/5944278/john_fowles_the_french_lieutenants_woman.pdf